

**Віталій Юрченко,**  
*аспірант кафедри педагогіки та освітнього менеджменту*  
*(Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини)*

## **ІСТОРИОГРАФІЯ ОСВІТИ ШКІЛ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ В КІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.**

На сучасному етапі розбудови України актуальним постає з'ясування рівня освіченості національних меншин України напередодні Української революції 1917 році. Дана проблема ще не повною мірою знайшла своє відображення у вітчизняній і зарубіжній історіографії та завжди перебуває у полі зору дослідників освітнього процесу в Україні.

Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. однією з особливостей освітнього розвитку України була суттєва диспропорція населення Правобережного краю, що була представлена національними меншинами такими як поляки, євреї, німці, чехи та ін.

Історіографія освіти шкіл національних меншин на Правобережжі України має свої особливості порівняно з іншими досліджуваними темами. Проведений історіографічний огляд свідчить, що окремі її аспекти епізодично відображені в численних наукових і науковопопулярних розвідках.

Історіографічний доробок дослідників, які вивчали тему шкільництва, можна умовно поділити на три групи: 1) праці дореволюційних авторів (ХІХ – початок ХХ ст.); 2) дослідження, які побачили світ у радянський період; 3) науковий доробок сучасних українських і закордонних вчених [6, с. 13].

Кожен етап історіографічного процесу відзначається своєю особливою змістовою наповненістю.

Заслуговує уваги «Перший загальний перепис населення Російської імперії», у якому представлено дані щодо кількості єврейського населення в містах і селах тогочасної України, грамотності дітей і дорослих за віковими групами, рівня їхньої освіти, володіння мовами, зайнятості у сферах освіти.

Освітні аспекти етнічної політики Російської імперії розкривають праці «Комісії для опису губерній Київського навчального округу» (1850 – 1864 рр.).

Різноманітну інформацію про єврейське шкільництво на Правобережній Україні містять періодичні видання ХІХ – початку ХХ століття. Зокрема, на сторінках журналів «Єврейська школа» та «Вісник товариства просвіти євреїв» в яких вміщено багато матеріалів. Найчастіше публікували статті Я. Ейгера, Х. Каздана, Д. Маггіда І. Шульковського, у яких охарактеризовано стан єврейського шкільництва, проаналізовано проблеми хедерів і талмуд-тор, релігійне навчання й виховання, державної та приватної єврейської освіти з її досягненнями та недоліками, подано біографічні дані багатьох видатних освітянських діячів.

Проблеми становлення та розвитку єврейської освіти в Україні порушено в наукових розвідках сучасних дослідників: Я. Хонігсмана та А. Наймана «Євреї України: короткий нарис історії» (1992), В. Орлянського «Євреї в Україні в 20-ті-30-ті роки ХХ століття: соціально-політичний аспект» (2000), Н. Кротік «Становлення і розвиток єврейської освіти в Україні (20-30 рр. ХХ ст.)» (2007), О. Овчаренко «Тенденції розвитку єврейської освіти в Україні (кінець ХІХ – початок ХХІ століття)» (2013) та ін. [1, с. 24].

Серед сучасних досліджень окресленої проблеми насамперед слід відзначити колективну монографію «Національні меншини України у ХХ столітті: політико-правовий аспект», а також праці таких науковців, як О. Буравський, О. Калакура, І. Монолатій, І. Міронова та ін. [3, с. 67]

Розвиток польського шкільництва кінця також було досліджено багатьма науковцями, які розкрили тематику розвитку освіти польського населення яке проживало на території Російської імперії. Над ним працюють А. Кондрацький, І. Кривошея, І. Лісевич, В. Палієнко та інші [5, с. 66].

Вагомий внесок у дослідження цієї проблеми зробив французький вчений Данієль Бовуа. Автор робить дослідження політики російської влади щодо польського шкільництва на Правобережній Україні в другій половині ХІХ – на початку ХХ століття [7, с. 166].

Варто зазначити, що з 80-х рр. ХІХ ст. у селах Правобережної України з ініціативи Й. Анжейовського та А. Янковського при маєтках польських поміщиків та римокатолицьких костельках почали виникати таємні польські школи.

Також організаторами польських шкіл в цей час були представники різних прошарків польського населення Правобережної України. Серед них були як великі землевласники та аристократи (князь Ф. Радзивілл, графи Ходкевичі, граф К. Красицький, княжна А. Радзивілл), так і прості селяни (К. Соколовський, В. Осташевський) і навіть цілі трудові колективи (Гулевичівський склозавод Луцького повіту Волинської губернії). А також католицьке духовенство [6, с. 222].

Дозвіл російського уряду на відкриття приватних польських навчальних закладів у 1905 році активізував шкільне будівництво. Однак, уже з 1907 року представниками царської адміністрації організовуються постійні перевірки польських навчальних закладів з метою виявлення і закриття тих, в яких навчалася менше 20-ти учнів. Тільки на території Правобережжя до 1911 року було закрито 287 подібних шкіл. З цього приводу Д. Бовуа зауважував, практику шкільного будівництва після 1905 року слід розглядати не лише як рух польської громадськості за створення інституцій відродження етнічної та національної самосвідомості, але і як організовані, цілеспрямовані заходи з реполонізації «оселяненої шляхти», котра після реабілітації масово українізувалася й зберігала лише окремі елементи належної до польської спільноти – римо-католицьке віросповідання та пам'ять про «приналежність до клейдону» [2, с. 84].

Охарактеризовуюч шкільництво у другій половині ХІХ століття, як бачимо російський царизм і надалі проводив політику обмеження й зрештою, повного знищення шкіл національних меншин Правобережній Україні. Певне її послаблення мало місце на початку ХХ століття, коли імперська влада під тиском революційних подій 1905–1907 рр. змушена була дещо послабити гніт національних меншин.

Проаналізувавши окремі національні меншини України досліджувального періоду, що вивчається, за рівнем освіти, варто зазначити, що за цим фактором вони значно переважали чисельність українського населення. Усвідомлення неукраїнськими етносами важливості навчання, їх проживання переважало у містах, де були найкращі умови для здобуття освіти, а також фінансова допомога з боку співвітчизників дозволили їм не лише досягти достатньо високого освітнього рівня, а й зберегти свою етнічну ідентичність.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бакуліна Н. Єврейська освіта в Україні: проблеми, тенденції, розвиток. *«Штетл» як феномен єврейської історії : матеріали конф.*, 30 Волині. Житомир: «Волинь», 1998. Т. 18. С. 23–26.
2. Кошолоп, О. Ф. Розвиток польської освіти на території Поділля в XIX початку XX століття. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Сер. Педагогіка і психологія.* 2011. Вип. 2. С. 84-93.
3. Лазарович М. В., Лазарович Н. А. Національні меншини України наприкінці XIX – на початку XX ст.: освітній контекст. *Наука, освіта, суспільство: реалії, виклики, перспективи: зб. матеріалів конференції.* Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2019. Т1. С. 67– 69.
4. Національні меншини України в політичних процесах XX – XXI століть: стан і проблеми дослідження / авт. кол.: Котигоренко В. О. (керівник), та ін. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2020. 624 с.
5. Погуляев О. І. Національні меншини Правобережної України напередодні Української революції. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»* : Вид. Нац. ун-у «Острозька академія», 2016. Вип. 25. С. 65–72.
6. Поліщук Ю. М. Національні меншини Правобережжя України у контексті етнічної політики Російської імперії (кінець XVIII – початок XX ст.). Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. 432 с.
7. Поляки в російській імперії (кін. XVIII – поч. XX ст.). Огляд сучасної польської історіографії. *Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів.* Т. 16. К., 2008. С. 159–179.

**Науковий керівник:** Кірдан Олена Леонідівна, доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини